

Monika Dzierlińska

Analiza antropologiczna szczątków ludzkich z grobów szkieletowych na cmentarzysku kultury oksywskiej i wielbarskiej w Drawsku Pomorskim

**Anthropological analysis of human remains from inhumation graves
excavated at the cemetery of the Oksywie and Wielbark culture
at Drawsko Pomorskie**

Abstract: Analysed skeletal remains (eight skulls) come from six inhumations of the Oksywie culture, recorded during archaeological excavations on the Roman period cemetery at Drawsko Pomorskie, Drawsko Pomorskie district at the beginning of the 20th century. The aim of the analysis was to describe a state of preservation and biological characteristics of the buried people.

Keywords: Oksywie culture, human remains, degree of preservation, bioarchaeological analysis, anthropology, skull analysis

Słowa kluczowe: kultura oksywjska, szczątki ludzkie, stan zachowania kości, analiza bioarcheologiczna, antropologia, analiza czaszek

Wstęp

Analizie antropologicznej poddane zostały szczątki kostne pochodzące z sześciu grobów szkieletowych związanych prawdopodobnie z kulturą oksywską, odkryte na cmentarzysku kultury oksywskiej i wielbarskiej w Drawsku Pomorskim, woj. zachodniopomorskie, datowanym od II wieku p.n.e. do przełomu II i III wieku n.e. Cmentarzysko było eksplorowane na początku XX wieku przez badaczy niemieckich (por. S. Chrupek w tym tomie). Materiały pozyskane w trakcie tych wykopalisk trafiły do Muzeum Miejskiego w Szczecinie (*Städtisches Museum*) oraz Muzeum w Drawsku Pomorskim (*Museum Dramburg*). Obecnie przechowywane są w Dziale Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie. Jak podaje Sebastian Chrupek, autor ostatniego opracowania materiałów z przedmiotowego stanowiska, na cmentarzysku odkryto łącznie 11 grobów inhumacyjnych (I–XI) w różnym stanie zachowania, 54 groby ciałopalne (1–54), oraz szereg znalezisk luźnych. Większość (53 obiekty) to groby

kultury wielbarskiej, 11 pochówków łączonych jest z kulturą oksywską, a jeden ma nieokreśloną przynależność kulturową (por. S. Chrupek w tym tomie, tam dalsza literatura). Znaczna część materiału osteologicznego zaginęła w czasie wojny lub uległa przemieszeniu. W zbiorach Działu Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie do czasów współczesnych zachowały się wyłącznie szczątki czaszek z sześciu grobów, które są przedmiotem niniejszego opracowania. W pięciu przypadkach są one podpisane numerami grobowymi (groby: II, IV, V, IX i X), jedna czaszka (A/7066) ma numery inwentarzowe nieskorelowane z grobami z cmentarzyska w Drawsku Pomorskim i jej przynależność do tej nekropoli nie jest pewna.

Celem analizy było opisanie stanu zachowania czaszek oraz określenie cech biologicznych pochowanych osób, takich jak: liczba osobników w pochówku, wiek w chwili śmierci, płeć oraz zmiany o charakterze patologicznym, w oparciu o standardowe metody antropologii fizycznej (Buikstra, Ubelaker 1994; Piontek 1999; Brickley, McKinley 2004; Steckel *et al.* 2006).

Metody

Stan zachowania czaszek określono stosując następującą nomenklaturę: *cranium* – czaszka kompletna, zachowana z żuchwą; *calvarium* – czaszka zachowana całkowicie, bez żuchwy; *calvaria* – czaszka bez części twarzowej i bez żuchwy; *calotta* – zachowane tylko sklepienie czaszki, bez części podstawnej. W przypadku gdy *calvaria* lub *calotta* występowała z żuchwą oznaczano ją dodając określenie *mandibula* (Malinowski, Bożiłow 1997). Zęby opisano według schematu Światowej Organizacji Zdrowia (system FDI). Dodatkowo stan zachowania poszczególnych kości czaszki określono za pomocą skali procentowej stosując następujące przedziały: poniżej 25% zachowanej kości, 25–50%, 50–75%, powyżej 75% zachowanej kości, 100% dla kompletnych kości. Liczbę osobników (MNI – *minimal number of individuals*) ustalono na podstawie zidentyfikowanych kości (Brickley, McKinley 2004). Wiek określono na podstawie rozwoju uzębienia wg schematu Ubelakera (1989), stopnia skostnienia szkieletu (chrząstkozrost klinowo-potyliczny) wg standardów Buikstry i Ubelakera (1994) oraz starcia zębów wg schematu Lovejoya *et al.* (1985). Zastosowano podział na tradycyjne klasy wieku (Malinowski, Bożiłow 1997). Oznaczenia płci dokonano na podstawie cech dymorficznych czaszki (Buikstra, Ubelaker 1994, Piontek 1999, Steckel *et al.* 2006). W celu identyfikacji zaobserwowanych zmian patologicznych przeprowadzono diagnozę różnicującą, opierając się na metodach identyfikacji śladów chorobowych zawartych w pracach Ortnera

(2003) oraz Waldrona (2009). Do opisu stopnia nasilenia *cribra orbitalia* wykorzystano czterostopniową skalę wg Steckel *et al.* (2006). Zarejestrowano także cechy niometryczne (Piontek 1999).

Wyniki

Analizowane szczątki należały do ośmiu osób. W dwóch grobach (IV i IX) stwierdzono kości pochodzące od dwóch osobników. W grobie IV liczbę osobników określono na podstawie wystąpienia dwóch prawych kości jarzmowych oraz dwóch fragmentów wyrostków podniebiennych lewej kości szczękowej. Szczątki jednego szkieletu – mężczyzny w wieku *juvenis/adultus* – stanowiła niemal kompletna czaszka (*cranium*). Drugi osobnik reprezentowany był jedynie przez kość jarzmową i fragment wyrostka podniebiennego kości szczękowej. W grobie IX na podstawie zuchw zidentyfikowano szczątki dwóch dorosłych kobiet. Tylko dla jednej z nich można było określić przybliżony wiek w chwili śmierci (*adultus*). Występowanie kości pochodzących z dwóch szkieletów w wymienionych pochówkach jest prawdopodobnie świadectwem przemieszania części materiału osteologicznego z cmentarzyska w Drawsku Pomorskim. Według dokumentacji terenowej oba groby stanowiły pochówki pojedyncze ze szkieletem w pozycji wyprostowanej (por. artykuł S. Chrupka w tym tomie, tam dalsza literatura). Pozostałe groby stanowiły pochówki pojedyncze. Szczątki należały w większości do osobników dorosłych (*adultus*, cztery przypadki), oprócz jednej czaszki (A/7066) starszego dziecka (*infans II*), w wieku 11–13 lat. Dla trzech osobników określenie wieku w chwili śmierci nie było możliwe ze względu na brak zachowanych zębów. Płeć określono dla sześciu osobników dorosłych, trzech mężczyzn i kobiet. W jednym przypadku oznaczenia nie były możliwe ze względu na brak zachowanych części diagnostycznych. Dla osobników niedorosłych nie określa się płci na podstawie morfologii szkieletu. U dwóch kobiet, trzech mężczyzn oraz osobnika młodocianego stwierdzono występowanie zmian o charakterze patologicznym (tabela 1), do których należały choroby zębów i przyzębia, zmiany degeneracyjne w obrębie stawu żuchwowo-skroniowego (dwa przypadki), a także *cribra orbitalia* i porowatość okolicy otworów słuchowych zewnętrznych oraz zatok klinowych.

W przypadku wszystkich danych o charakterze demograficznym w tabeli 1 została zamieszczona informacja szczegółowa objaśniająca, na podstawie jakiego elementu morfologicznego dokonano rozpoznania. Inwentarz kości z analizowanych grobów z opisem stanu zachowania zamieszczono poniżej.

Podsumowanie

Omawiane pochówki stanowią jedynie część zespołu odkrytego podczas badań nekropoli w Drawsku Pomorskim, a same szczątki uległy zdekompletowaniu i częściowemu przemieszaniu. Do analizy przekazano wyłącznie kości szkieletu kranialnego. Przeprowadzone badania pozwoliły na wydzielenie szczątków ośmiu osobników, zarówno kobiet jak i mężczyzn. Oprócz jednego szkieletu (A/7066) należącego do starszego dziecka (*infans II*) były to osoby dorosłe (*juvenis/adultus* i *adultus*). Zaobserwowano także ślady powszechnie występujących schorzeń, często rejestrowanych na szczątkach pochodzących z populacji historycznych i pradziejowych.

Ze względu na fragmentaryczność przebadanej próby prezentowane wyniki nie pozwalają na formułowanie wniosków o charakterze demograficznym na temat populacji pochowanej na cmentarzysku w Drawsku Pomorskim. Nie mniej jednak dokonane określenia antropologiczne stanowią integralną część kompleksowego opracowania dostępnych materiałów z badanej nekropoli. W połączeniu z danymi dotyczącymi kontekstu pochówków stanowią materiał porównawczy dla innych cmentarzysk z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich, przyczyniając się do pogłębienia naszej wiedzy i lepszego rozumienia zachowań funeralnych pradziejowych społeczności, zwłaszcza w ramach badań nad kulturą oksywską.

Inwentarz kości

Schemat opisu zębów:

strona	prawa								lewa							
szczeka	18	17	16	15	14	13	12	11	21	22	23	24	25	26	27	28
zuchwa	48	47	46	45	44	43	42	41	31	32	33	34	35	36	37	38

Grób II (MDR 287); 6269(?), nr inw. MNS/A/6780

Jeden osobnik; kobieta w wieku 20–30 lat.

Stan zachowania:

Zachowane *cranium*.

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 100%, obie kości ciemieniowe w 100%, kość potyliczna w 100% oraz ok. 50% zachowanej kości klinowej, obie kości skroniowe zachowane w 100%, obie kości szczękowe oraz kości podniebienne w 100%, obie kości jarzmowe w 100%, obie kości nosowe w 100%, kość sitowa w ok. 50%, zuchwa w 100%.

Zęby: zęby zachowane w zębodołach: 12, 14, 17, 18, 23, 24, 33, 35–37 i 43–47. Mały stopień starcia szkliwa na powierzchni koron zębów (por. tabela 1). Ubytek przeżyciowy zęba 26. Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie, zachowały się wszystkie zębodoły szczęki i zuchwy po obu stronach.

Grób IV, nr inw. MNS/A/6782

Dwa osobniki.

Stan zachowania:

1. Mężczyzna w wieku 18–22 lat: zachowane *calvaria* i *mandibula*. Częściowo zachowane kości trzewioczaszki (*splanchnocranium*).

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 50–75%, obie kości ciemieniowe w 75–100%, kość potyliczna w 100% oraz ok. 25% zachowanej kości klinowej, obie kości skroniowe zachowane w ponad 75%, obie kości szczękowe w ponad 75% oraz ok. 50% prawej kości podniebiennej, obie kości jarzmowe zachowane w ponad 75%, prawa kość nosowa w 50–75%, lewa kość nosowa w 25–50%, kość sitowa w 50–75%, zuchwa w 100%.

Zęby: zęby zachowane w zębodołach: 16, 17, 22–28 i 36. Mały stopień starcia szkliwa na powierzchni koron zębów (por. tabela 1). Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie, zachowały się wszystkie zębodoły szczęki i zuchwy po obu stronach.

2. Dorosły: zachowane pojedyncze kości.

Inwentarz szczegółowy: prawa kość jarzmowa zachowana w ponad 75% oraz wyrostek podniebiennej lewej kości szczękowej zachowany w poniżej 25%.

Grób V, 6283 (?), nr inw. MNS/A/6783

Jeden osobnik; mężczyzna w wieku 30–35 lat.

Stan zachowania:

Zachowane *calotta* i częściowo *mandibula*. Częściowo zachowane kości trzewioczaszki (*splanchnocranium*)

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 100%, lewa kość ciemieniowa w ponad 75%, prawa kość ciemieniowa w 100%, kość potyliczna w ok. 50% oraz ok. 25% zachowanej kości klinowej, lewa kość skroniowa zachowana w ok. 25%, prawa kość skroniowa w ponad 75%, lewa kość szczękowa w ponad 75%, prawa kość szczękowa w ok. 50–75%, obie kości jarzmowe zachowane w ponad 75% oraz lewa kość nosowa w ponad 75%, a także żuchwa w ok. 50–75%.

Zęby: zachowały się wszystkie zęby szczęki w zębodołach z obu stron oprócz siekaczy przyśrodkowych (11 i 21), które zostały utracone pośmiertnie (zachowane zębodoły), podobnie jak siekacze przyśrodkowe żuchwy (31 i 41). Zęby zachowane w zębodołach w dolnym łuku: 32–34 i 42–48. Średni stopień starcia szkliwa na powierzchni koron zębów (por. tabela 1). W lewym wyrostku zębodołowym żuchwy brak zębów i zębodołów 35–38.

Grób IX (Muzeum w Drawsku 287), nr inw. MNS/A/6786

Dwa osobniki.

Stan zachowania:

1. Kobieta (?) w wieku 30–35 lat: zachowane *calvaria* i *mandibula*.

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 100%, lewa kość ciemieniowa w ponad 75%, prawa kość ciemieniowa w ok. 75%, kość potyliczna w ok. 50% oraz ok. 25% lewego skrzydła większego kości klinowej, lewa kość skroniowa zachowana w ponad 75% oraz obie kości nosowe w ok. 50%, żuchwa w ok. 75%.

Zęby: zęby zachowane w zębodołach: 37, 44–47. Ubytek przeżyciowy zęba 36. Dla 38 i 48 brak zębów oraz zębodołów. Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie. Duży stopień starcia szkliwa na powierzchni koron zębów (por. tabela 1). Ropień zębodołowy na 31 i 32.

2. Dorosła kobieta: prawie kompletna *mandibula*.

Inwentarz szczegółowy: trzon żuchwy i fragment prawej gałęzi zachowany w ok. 75%.

Zęby: zęby zachowane w zębodołach: 44 i 46. Dla 34–38 i 48 brak zęba oraz zębodołu. Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie. Bardzo duży stopień starcia szkliwa na powierzchni koron zębów (por. tabela 1).

Grób X (MDR 221), nr inw. MNS/A/6787

Jeden osobnik; mężczyzna

Stan zachowania: Częściowo zachowana *calotta* i częściowo zachowane kości trzewioczaszki (*splanchnocranium*)

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 100%, lewa kość ciemieniowa w ok. 25%, prawa kość ciemieniowa w 100%, kość potyliczna w ok. 50%, prawa kość skroniowa w ponad 75%, obie kości szczękowe oraz kości podniebienne zachowane w 100%,

lewa kość jarzmowa w 50–75% oraz obie kości nosowe zachowane w 100%, a także kość sitowa w ok. 50–75%.

Zęby: zęby nie zachowały się. Ubytek przeżyciowy zębów 11, 12, 15–18, 23 i 24; 27 i 28 utracone przed śmiercią. Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie, zachowały się wszystkie zębodoły. Miejsca po wszystkich zębach utraconych przedśmiertnie noszą ślady stanów zapalnych.

Grób?, nr inw. MNS/A/7066

Jeden osobnik, starsze dziecko (*infans II*) w wieku 11–13 lat.

Stan zachowania: Zachowane *calvarium*.

Inwentarz szczegółowy: kość czołowa zachowana w 100%, obie kości ciemieniowe w 100%, kość potyliczna w ponad 75% oraz ponad 75% zachowanej kości klinowej, obie kości skroniowe zachowane w 100%, obie kości szczękowe oraz kości podniebienne w 100%, obie kości jarzmowe w 100%, obie kości nosowe w ok. 50%, kość sitowa w ponad 75%.

Zęby: zęby nie zachowały się. Dla 16, 17 i 28 brak zębów oraz zębodołów. 18 stanowiła zawiązka zęba niewyrzniętego, zachowana w zębodole. Pozostałe zęby zostały utracone pośmiertnie.

Tabela 1. Szczegóły określeń cech biologicznych
Table 1. Details on the biological characteristics

Grób inw. Grave Inw. No.	MNI	Wiek Age	Określenie wieku Age determination	Płeć Sex	Określenie płci (skala: 1 – 5 1 – żeńska, 5 – męska) Sex determination (scale: 1 – 5 1 – female, 5 – male)	Patologie Pathological changes	Uwagi Comments
II A/6780	1	20–30	starcie zębów szczęki – st. D/E starcie zębów żuchwy – st. D	k	wyrostek sutkowaty – st. 2 glabella – st. 1 krawędź oczodołu – st. 2 grzebień nadsutkowy – wyraźny kąć żuchwy – rozwarty, łagodny guzowatość bródkowa – st. 2	zmiany degeneracyjne w obrębie stawu żuchwowo-skroniowego: prawa głowa żuchwy bardzo zniszczona, nowa kość podokostnowa w rejonie kąta żuchwy; zmiany widoczne w lewym dole żuchwowym. Prawy dół żuchwowy bez widocznych zmian.	
IV A/6782	2	18–22	starcie zębów szczęki – st. C chrząstkozrost klinowo-potyliczny: nie w pełni zrośnięty	m	wyrostek sutkowaty – st. 3/4 glabella – st. 4 krawędź oczodołu – st. 4 guzowatość potyliczna – st. 2 kąć żuchwy – ostry, wywinięty guzowatość bródkowa – st. 4	zmiany degeneracyjne w obrębie stawu żuchwowo-skroniowego – głowa żuchwy oraz dół żuchwowy i okolica otworu słuchowego zewnętrznego. Zmiany obecne po obu stronach ciała; bardziej zaawansowane po stronie prawej.	
		dorosły					przemieszane kości z innego grobu?
V A/6783	1	30–35	starcie zębów szczęki – st. F starcie zębów żuchwy – st. F	m	glabella – st. 5 krawędź oczodołu – st. 4 guzowatość potyliczna – st. 4 kąć żuchwy – ostry, wywinięty, urzeźbiony guzowatość bródkowa – st. 4		
IX A/6786	2	dorosły		k	wyrostek sutkowaty – st. 1 glabella – st. 2 krawędź oczodołu – st. 3 grzebień nadsutkowy – wyraźny kąć żuchwy – rozwarty, łagodny guzowatość bródkowa – st. 2		bardzo duże starcie zębów (patologiczne?)
		30–35 (?)	starcie zębów żuchwy – st. F	k?	guzowatość bródkowa – st. 2 żuchwa drobna, słabo urzeźbiona	ropień zębodołowy na lewych dolnych siekaczach (31 i 32)	przemieszane kości z innego grobu?
X A/6787	1	dorosły		m?	wyrostek sutkowaty – st. 3 glabella – st. 3 krawędź oczodołu – st. 5 grzebień nadsutkowy – wyraźny	silne obniżenie wyrostka zębodołowego szczęki – paradontoza (?), bardzo grube śródkości na potylicy oraz lewej kości jarzmowej	
? A/7066	1	11–13	stopień rozwoju zębów chrząstkozrost klinowo-potyliczny: niezrośnięty			<i>cribra orbitalia</i> – st.2, porowatość w rejonie skrzydeł większych kości klinowej i otworów słuchowych zewnętrznych	cecha niemetryczna: <i>sutura metopica</i>

Literatura

- Brickley M., McKinley J.I. (red.) 2004. *Guidelines to the Standards for Recording Human Remains*. Institute of Field Archaeologists Paper No. 7.
- Buikstra J.E., Ubelaker D.H. (red.) 1994. *Standards for data collection from human skeletal remains*. Fayetteville. Arkansas Archeological Survey Research Series 44.
- Lovejoy C.O., Meindl R.S., Pryzbeck T.R., Mensforth R.P. 1985. Eight papers on Todd and Libben skeletal material. *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1–106.
- Malinowski A., Bożyłow W. 1997. *Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy*. Warszawa–Łódź.
- Ortner D.J. 2003. *Identification of pathological conditions in human skeletal remains*. San Diego.
- Piontek J. 1999. *Biologia populacji pradziejowych, Zarys metodyczny*. Poznań.
- Steckel R.H., Larsen C.S., Sciulli P.W., Walker P.L. 2006. *The Global History Of Health Project. Data collection codebook*.
- Ubelaker D.H. 1989. *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation*. Washington.
- Waldron T. 2009. *Palaeopathology*. Cambridge.

**Anthropological analysis of human remains from inhumation graves
excavated at the cemetery of the Oksywie and Wielbark culture
at Drawsko Pomorskie**

Summary

The subject of the analysis was skulls from six Oksywie culture inhumations, discovered during the archaeological research conducted at the beginning of the 20th century at the Roman period cemetery at Drawsko Pomorskie, Drawsko Pomorskie district. These burials are only a part of the assemblage discovered during the investigation of the cemetery; the remains were incomplete and partly mixed. The analysis showed bones of eight people, including four adults (*juvenis/adultus* and *adultus*) and an older child, aged 11–13 (*infans II*). Determining the age of three adults at the time of death was not possible due to the lack of preserved teeth. The remains of three females and three males were found. The skulls of two females, three males and a child bore signs of pathological changes. According to the archaeological context, these graves were single burials with a skeleton in extended supine position, however, in two graves remains of two skeletons were recorded, which might be an evidence that the osteological material got mixed.

Monika Dzierlińska
Uniwersytet Warszawski
Ośrodek Badań nad Antykiem
Europy Południowo-Wschodniej
Zakład Bioarcheologii Instytutu Archeologii
mdzierlinska@student.uw.edu.pl